

Сергій Єсюнін

Релігійно-церковна преса Поділля другої половини XIX – початку XX ст.

Sergey Esiunin

Religious and church periodicals the Podolia of the second half of XIX – early XX century

The article reviews the religious and church periodicals the Podolia of the second half of XIX – early XX century. Analyzed the peculiarities of its functioning and publications.

Key words: periodicals, religious and church periodicals, Orthodox Church, Roman Catholic Church, Podolia

Зроблено огляд релігійно-церковної преси Поділля другої половини XIX – на початку XX ст., проведено аналіз особливостей її функціонування та видання.

Ключові слова: преса, періодичні видання, релігійно-церковна преса, православна церква, римо-католицька церква, Поділля

Релігійні періодичні видання були одним із найпоширеніших сегментів періодики на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. Фактично в кожному регіоні України видавалося по декілька найменувань видань різних конфесій. Не виключенням було й Поділля. Проте, на сьогоднішній день, ґрунтовного наукового дослідження релігійно-церковної преси названого регіону не існує.

У пропонованому дослідженні поставлено за мету зробити огляд релігійно-церковної періодики на Поділлі (у межах Подільської губернії) у другій половині XIX – на початку XX ст., а також проаналізувати умови її появи, особливості видання та функціонування.

Першим на Поділлі релігійно-церковним періодичним виданням став часопис «Подольские епархиальные ведомости» – офіційний орган Подільської єпархії Російської православної церкви, який виходив у 1862–1905 рр.

Указом Св. Синоду від 25 серпня 1861 р. Подільській єпархії дозволялося заснувати власне періодичне видання – «Подольские епархиальные ведомости». Після копійчої підготовчої роботи та з благословення Подільського архієпископа Іринарха новий часопис побачив світ 1 січня 1862 р.¹. Виходив він спочатку двічі на місяць, кожен номер мав обсяг близько двох друкарських аркушів невеличкого книжкового формату. Поступово видання збільшувало свій обсяг, а з 1880 р. почало виходити щотижня, по 52 номери на рік. Друкували часопис в різних друкарнях міста Кам'янець-Подільського (Д. Крайза, Подільського губернського правління, С. Киржацького, Свято-Троїцького братства).

«Подольские епархиальные ведомости» склалися з «офіційної частини», де читачам пропонували державні та єпархіальні постанови, офіційні відомості, накази, оголошення, та «неофіційної частини» – тут подавали статті богословського, історичного, етнографічного та освітнього напрямку. Саме це зробило часопис популярним не лише серед священиків, а й серед пересічних подолян. Доступною була ціна: передплата на рік складала 3 руб. для духовництва та 4 руб. для інших (з 1865 р. ціну зробили для всіх однаково – 4 руб., з 1871 р. – 4 руб. 60 коп., з 1881 р. – 5 руб., з 1888 р. – 5 руб. 30 коп.).

Першими (у 1862–1865 рр.) редакторами «Подольских епархиальных ведомостей» були ключар Кам'янецького кафедрального собору Павло Троїцький та викладач Подільської духовної семінарії, протоіерей Євген Струменський. Надалі видання редагували архімандрит Феогност (1865–1867), архімандрит Мемнон (1867–1868), протоіерей Василь Княжинський (1868–1874), протоіерей Захарій Шморгунов (1875–1876), викладач Подільської духовної семінарії Олександр Павлович (1876–1883), наглядач духовного училища Микола Яворовський (1883–1891). Найдовше редактором часопису був протоіерей Євфимій Сіцінський – відомий на Поділлі церковний і громадський діяч, історик, етнограф, археолог, освітянин. Він очолював видання з 1892 до 1905 р.² Крім того, Є. Сіцінський став автором багатьох публікацій на археологічні, історичні, етнографічні теми у «неофіційної частини» часопису.

Серед інших авторів публікацій «неофіційної частини» були теж визначні подвижники досліджень історії, культури та духовності краю, організатори краєзнавчого руху. З-поміж них привертають увагу історико-статистичні описи населених пунктів Є. Струменського, В. Стефановського, С. Долинського, С. Лобатинського, М. Дороновича та ін. Проте всіх перевершив священик церкви с. Глядки Проскурівського повіту, протоіерей Михайло Орловський. Він оприлюднив на шпальтах єпархіального часопису протягом 1862–1882 рр. 42 історико-статистичних описи міст і містечок, зокрема Вінниці, Гайсина, Меджибожа, Могилів-Подільського, Летичева, Літина, Ольгополя, Проскурова (нині м. Хмельницький), Смотрича, Чорного Острова, Шаргорода та ін., а також ряд інших історичних досліджень³. Цікавість у сучасних істориків і краєзнавців викликає доробок протоієрея Митрофана Симашкевича, який серед низки різноманітних досліджень опублікував фундаментальні праці «Римское католичество и его иерархия в Подолии»⁴ та «Историко-географический и этнографический очерк Подолии»⁵. Активними дописувачами часопису на ґрунті дослідження історії церковного життя Поділля виступили П. Троїцький, М. Яворовський, С. Дложевський та інші.

Яскраве сузір'я талановитих авторів історичних та документальних досліджень, описів, нарисів і повістей, перетворило єпархіальний часопис По-

ділля спочатку в головний осередок, а згодом – в основну опору краєзнавчих товариств, завдяки чому вони стали унікальним явищем і базою формування та розвитку наукового регіонального дослідництва та його популяризації. Фактично, «Подольские епархиальные ведомости», взявши на себе місію розвитку регіональних досліджень, стали головним організатором краєзнавчого руху, своєрідним осередком для місцевих пошуковців. За роки існування часопису було оприлюднено 483 статті з історії, археології та етнографії, які викликали значний інтерес громадськості до минулого своєї землі, активізували регіональне дослідництво. До сьогодні для багатьох істориків і краєзнавців Поділля публікації «неофіційної частини» є безцінним джерелом з минувшини краю.

З початком 1906 р. «Подольские епархиальные ведомости» припинили своє існування, але замість них з'явилися два інші епархіальні видання – газета «Подолія» та журнал «Православная Подолія».

«Подолія» почала виходити з 1 січня 1906 р. як щоденна (з 1908 р. – тричі на тиждень) політична, церковно-громадська та літературна газета. Видавалась російською мовою, але інколи вміщувала статті українською. Перший місяць (січень 1906 р.) редактором був викладач Подільської духовної семінарії та друкар С. Киржацький. Від лютого 1906 р. до кінця 1914 р. видання редагував комітет у складі протоієреїв Є. Сіцинського та С. Дложевського. Певний час разом з ними до комітету входили М. Курчинський (до середини травня 1907 р.) та В. Якубович (від середини травня 1907 р. до початку 1908 р.)⁶. Проблемно-тематична рубрикація газети була доволі різноманітна: офіційна державна та церковна інформація, статті з актуальних питань, загальні внутрішні відомості, хроніка епархіального життя, місцева хроніка, кореспонденції, міжнародні новини, телеграми від столичних телеграфних агенцій, огляд духовної та світської преси, бібліографія духовних та світських книг, довідковий розділ, оголошення. Періодично надавали місце для літературних творів. Додамо, що друкували газету у Кам'янець-Подільській друкарні С. Киржацького, яку в 1907 р. придбало Подільське Свято-Троїцьке братство. Останнє число газети «Подолія» побачило світ 31 грудня 1914 р. Усього за весь час існування вийшло: у 1906 р. – 291 номер, у 1907 р. – 287, у 1907 – 1912 рр. – по 154 номери щорічно, у 1913 р. – 153, у 1914 р. – 139 номерів.⁷

Журнал «Православная Подолія» почав видаватись як щомісячний орган духівництва Подільської єпархії. Отож, у 1906 р. вийшло 12 номерів. Проте від 1907 р. видання стало щотижневим (по 52 номери у 1907–1913 рр. щорічно, у 1914 р. – 49, у 1905 р. – 44, у 1916 р. – 36 номерів)⁸. Зміст складали офіційні матеріали Подільської єпархії та статті релігійного напрямку. У 1907–1914 рр. виходили додатки: постанови та журнали засідань епархіальних з'їздів, звіти свічних заводів, релігійно-моральні листи. Видавався журнал до 31 грудня

1916 р. Редактором був вже згадуваний протоієрей Є. Сіцінський. У першій половині 1915 р. співредактором був В. Соколовський, у другій половині 1915 р. – А. Станіславський.

Слід згадати про ще одне видання Подільської єпархії, яке хоча виходило не завжди регулярно, але фахівці відносять до періодики. З 1876 р. як додаток до «Подольских епархиальных ведомостей» почали видавати «Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» – збірники наукових та науково-популярних праць з історії, етнографії, археографії, етнології, фольклору й культури загалом. Видавались вони до 1916 р., загалом вийшло 12 випусків: у 1876, 1878-1879, 1887, 1889, 1891, 1893, 1895, 1897, 1901, 1904, 1911, 1916 рр. Випуски у 1891–1901 рр. мали дещо іншу назву – «Труды Подольского епархиального историко-археологического комитета», а після перетворення у 1903 р. названого Комітету в Подільське церковне історико-археологічне товариство – «Труды Подольского церковного историко-археологического общества»⁹. Одним з головних призначень цих видань було створювати історико-статистичні описи єпархій, їх церков і парафій, населених місць та публікувати краці з таких нарисів.

Крім православної періодики, у зазначений період на Поділлі було одне римокатолицьке видання. У 1914 р. у місті Проскуріві (нині – м. Хмельницький) побачив світ журнал «Nasza Wies». Видавець – ксьондз Ярмолинецького костьолу Валеріан Барановський, відповідальний редактор – служник Проскурівського костьолу Йосиф Росинський. Журнал був польськомовний, виходив двічі на місяць, мав розділи: економічний, політичний, науковий, офіційної хроніки, хроніки релігійного життя. Вартість передплати на рік 1 руб. 50 коп., ціна одного примірника 3 коп. Хоча свідоцтво видавець отримав 24 січня 1912 р., але перший номер вийшов 12 січня 1914 р.¹⁰ Видавався журнал на кошти місцевих землевласників польського походження накладом близько 2 тис. примірників, друкувався в проскурівській друкарні Д. Левіта, розповсюджувався серед пастви костьолів в Проскуріві, Ярмолинцях та Шарівці¹¹. В липні 1914 р. В. Барановський оголосив про тимчасове припинення видання журналу, що було пов'язане з пошуками нової друкарні. Всього до цього дня вийшло 14 номерів. У вересні 1914 р. видавець сповістив губернську владу, що видання журналу «Nasza Wies» припинене на час війни¹². Цікаво, що в архівних документах (заява на видання, свідоцтво та ін.) до травня 1914 р. «Nasza Wies» називається журналом, а з травня 1914 р. – газетою.

Таким чином, у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на Поділлі побачили світ п'ять релігійно-церковних періодичних видань.

Чотири з них видавались Подільською єпархією Російської православної церкви. Поширення православної преси було обумовлене значним відсотком пра-

вославного населення у Подільській губернії та державною підтримкою названої конфесії. Видавана Російською православною церквою впродовж другої половини XIX – на початку XX ст. релігійно-церковна преса була в тих умовах російською за мовою й ідеологією. Але, маємо зазначити, що на шпальтах подільських видань все-таки доволі часто з'являлися проукраїнські матеріали (особливо краєзнавчі та народознавчі), порушувалися нагальні проблеми, актуальні для всієї української преси означеного періоду. Разом з тим аналіз єпархіальних часописів засвідчує, що духовенство Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. виступило головною інтелектуальною рушійною силою в організації історико-краєзнавчих і регіональних досліджень подільської землі. Всі чотири православних часописи виходили в губернському місті Кам'янці-Подільському.

Одне видання презентувало римо-католицьку громаду (виходило у повітовому місті Проскуріві). Функціонування католицької преси мало певні обмеження, викликані імперською політикою того часу. Саме ідеологічні причини стали тим чинником, що гальмував розвиток римо-католицьких видань.

- ¹ Указатель Подольских Епархиальных Ведомостей 1862–1905 гг. (за все время издания их). – Каменец-Подольск, 1907. – С. VI–VII.
- ² Там само. – С. VII–VIII.
- ³ Орловський Михайло Якимович: вибрані праці / [упоряд. Трембiцький А. М., Єсюнін С. М.]. – Хмельницький; Кам'янець-Подільський: Сисин О. В., 2007. – 276 с.
- ⁴ Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1871. – №№ 4–23; 1872. – №№ 1–23.
- ⁵ Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1875. – №№ 4–8, 23–24; 1876. – №1.
- ⁶ Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917 рр.): Показчик / Укл. Н.М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, В. В. Фінклер, О. Д. Школьна. – Л.; К., 1999. – С. 20.
- ⁷ Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России, 1901–1916 / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л.: [ГПБ], 1958–1961. – Т. 2. И–П. – 1959. – № 6110.
- ⁸ Там само. – № 6298.
- ⁹ Прокопчук В. С. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковного историко-археологического общества) (1876–1916): звездный каталог і показчик змісту / В. С. Прокопчук, Н. Д. Крючкова; Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 9–14.
- ¹⁰ Держархів Хмельницької обл. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 8172. – Арк. 1-8.
- ¹¹ Там само. – Арк. 11.
- ¹² Там само. – Арк. 26.